



A magán és közösségi lét terei és helyszínei, a tulajdon szerepe a társadalom perifériáján élő fővárosi roma közösségekben

BALÁZS ANDRÁS

Debreceni Egyetem, Humán Tudományok Doktori Iskola
Szociológia és társadalompolitika doktori program

Bevezető

Írásom a főváros szegregátumszerű kerületrészeiben és utcacsoportjaiban élő szegénycsaládok magán és közösségi lét tereihez, valamint a magán- és közösségi tulajdon szerepéhez való viszonyát alakító tényezőket kutatja. A család- és kapcsolatszerkezet sajátosságait, az önkormányzati bérlakástömbök térszerkezetének közösségi együttélésre gyakorolt hatásait a szövegtörzsben jelzett szakirodalom felhasználásával¹, továbbá egy korábbi esettanulmányom részleteinek elemzésével szemléltetem. A dőlt betűkkel szedett esetleírást magyarázó, elemző megjegyzések követik.

Dolgozatom kiinduló állítása, hogy a társadalom perifériájára szorult életformacsoportok magánszférához és magántulajdonhoz való viszonyát nem valamely sajátos, etnikai gyökerű hagyományok vagy közösségi törvények, hanem kényszer szülte gazdasági szükségességék, önvédelmi reflexek formálják.

A többségi társadalom elutasítása, az intézményesült diszkrimináció az állami intézményrendszerbe vetett bizalom megrendüléséhez, sajátos túlélési stratégiákhoz, megváltozott magatartási és életvezetési normák kialakulásához vezetett.

Az egyes alcímek alatt feldolgozott témakörök segítségével a középosztály világtól való távolság következményei, az otthoni és iskolai hátránytényezők bemutatása mellett a közösségi tulajdonlás és térhasználat hiánykompenzáló funkcióira is szeretnék utalni.

A megfigyelés helyszíne

Először 2010-ben egy karácsonyi ünnepség alkalmával jártam a Diószeghy Sámuel utcában. Egy barátomat – aki első generációs roma értelmiségi – és szűkebb családját kísértem el, hogy megismerjem a rokonság távolabbi része-

¹ Bár Ambrus Péter *A Dzsumbuj* és Kecskés Éva *Dzsumbujisták* című szociográfiája eredetileg a IX. kerület Illatos út–Gubacsi út–Kén utca által határolt szegénytelep lakói vonatkozásában fogalmazódtak meg, eredményeikre – a hasonló szociokulturális háttér okán – Józsefvárossal kapcsolatos saját kutatásomban visszatérően hivatkozom.



it. Kíséróm édesapjának nyolc testvére volt, fontosabb ünnepek idején a nagycsalád tagjai a család egy-egy meghatározó (és a körülményekhez képest nagyobb lakással rendelkező) tagjánál gyűltek össze. Ilyen volt Ilona Diószeghy utcai otthona.

Amikor beléptem a körfolyosós bérház első emeleti lakásába, néhány percig nem tudtam értelmezni a látottakat. Pontosabban arra gondoltam, hogy az este korábbi szakaszában elfogyasztott alkohol játszik furcsa játékot az érzékeimmel. A lakás méreteihez képest ugyanis valószínűtlenül sok ember volt jelen, valószínűtlenül jó hangulatban. A hosszúra nyúlt este során a család szinte minden tagja érdeklődő rokonszenvvel figyelte ottléteimet. Annak ellenére, hogy legtöbbször korábban sosem találkoztam, rögtön megtaláltuk a hangot. A befogadó családi légkör, a zene, a tánc és az italozás azonban mégsem volt elég ahhoz, hogy elfojtsa egyre fokozódó rossz érzéseimet.

Bár a családi multság a többségi társadalom romákkal kapcsolatos legismeretesebb sztereotípiáit ébresztette fel bennem, nem lehetett nem észre venni a Diószeghy utcai házibuli meglehetősen „zárt körű” jellegét. Világossá vált, hogy a „fontos nekik a család” hagyományos sztereotípiája nem jelent mást, mint a családon kívüli szociális kapcsolatok szinte teljes hiányát, a családon kívüli világ fenyegető ismeretlenségét, a társadalmon kívül rekedt emberek kényszerű egymásrautaltságát.

A Diószeghy Sámuel utca a kirekesztettség és a szociális krízis egyik emblemikus fővárosi gócpontja. Az elmúlt évek során a környéken végbement fejlesztések ellenére az említett utcák bizonyos bérházcsoportjaiban szemmel látható a nyomor. Józsefváros úgynevezett rehabilitációs programjai ugyan több helyen lyukat ütöttek a nincstelenség falán, ám ezek az intézkedések csak áttételesen érintették a mélyszegénységben élők helyzetét. A kerület fokozatosan szorítja ki a legrosszabb helyzetű családokat, számolja fel az önkormányzati bérlakásokból álló nyomorházakat, hogy a „problémás” lakókat az új építésű társasházak jól szituált polgárai váltsák fel (Ladányi 2005).

Későbbi látogatásaim alkalmával már a „zártág” okaira, a családi kapcsolatok belső dinamikájára, a viszonyrendszerek szervező elveire igyekeztem koncentrálni.

A magánszféra áruba bocsátása

A magas gyermekszám, a több generációs együttélés, az egyes részcsaládok közötti határvonalak elmosódása a tradicionális szegénycsaládok sajátossága (Fleck – Szuhay 2013). A rokonok folyamatos kapcsolattartása, az intim szféra önként vállalt feladása mögött azonban rendszerint valamilyen gazdasági szükségszerűség, családon belüli szerepmegosztás húzódik meg.

Ilona Diószeghy utcai lakása gyakorlatilag átjáróházként működött. Ilona személyisége és aránylag tágas otthona (másfél szoba, konyha) miatt szinte nem



akadt olyan napszak, amikor egyedül maradtak volna. Persze a Diószeghy utcai lakás eleve forgalmas hely volt. Ilona és férje mellett vele élt két lánya és nagyobb mennyiségű unokája (ötük közül hárman szinte állandóan), egy befogadott családtag, továbbá keresetkiegészítésként nyaranta román vendégmunkásokat szállásoltak el az egyik szoba és a konyha fölötti galérián.

Mivel a nagycsalád túlnyomó többségének családon kívüli szociális kapcsolatai meglehetősen korlátozottak (szomszédok, utcabeliek stb.), így – főleg az asszonyok – szinte folyamatosan egymás lakóhelyei között mozogtak. Ennek a sajátos, jellemzően a nyolcadik és kilencedik kerület általuk lakott utcáira (Gát utca, Balázs Béla utca, Nagyfuvaros utca, Bérkocsis utca, Lujza utca, Magdolna utca, Diószeghy Sámuel utca, Mátyás tér stb.) korlátozódó „vándorlásnak” szintén Ilona Diószeghy utcai lakása volt a központja. A fontosabb, több családot érintő ügyek megvitására is itt került sor.

Arra a kérdésre, hogy a nagycsaládi kapcsolatszerkezeten belül miért pont az anyagi viszonyait tekintve a többi részcsaládtól elmaradó Diószeghy utcai rokonság lakása került kitüntetett helyzetbe – Ilona személyiségén túl – később fontos kiegészítő válaszokat találtam. Az általam megismert környékbeli családok jellemzően a nyolcvanas évek végen, illetve a rendszerváltást követő években vidéki falvakból, apró községekből költöztek Budapestre. Ilona generációja egy jobb élet reményében otthonát és javait hátrahagyva kezdett új életet egy számukra jórészt ismeretlen nagyvárosban. Ahogyan Ilonának családja, úgy a rokonság többi tagja is lényegében egyetlen számottevő értéküket, a kínkeservesen felépített családi házukat adták fel, hogy gyermekeik számára kiszámíthatóbb jövőt teremtsenek. Nem véletlen, hogy Ilona valamennyi testvére – a vonatkozó sztereotípiákat cáfolva – rendszeresen dolgozik. Hogy Ilona a lánytestvérei közül egyedülként háztartásbeli maradt, annak történelmi okai vannak. A családtagok közül először ő és férje jutott önkormányzati bérlakáshoz a fővárosban. Mivel akkoriban a rokonság szűkös albérletekben nyomorgott, szabadidejüket többnyire valamennyien testvérük Diószeghy utcai lakásában töltötték. Ilona pedig miután férje magára hagyta őket, az intimszférájukat is feláldozta, hogy gyermekeiről gondoskodni tudjon. A nagycsalád folyamatos jelenléte ugyanis az általuk nyújtott biztonság mellett rendszeres bevételt és élelemforrást is jelentett. Míg azonban a rokonság egy részének a budapesti élet a vidék kilátástalan nyomorához, a munkalehetőségek szinte teljes hiányához képest lassú felemelkedést jelentett, a Diószeghy utcai család számára csupán gyökértelenséget és bezártságot eredményezett. A munkahellyel, szakképesítéssel rendelkező testvérek Budapesten felcseperedő gyermekei jószerivel mindannyian szakmunkásképzőbe, szakközépiskolába kerültek, a rokonság tehetősebb része idővel Belső-Józsefváros pusztuló utcáiból a főváros külső kerületeinek családi házas övezetébe költöztek².

² A konkrét család esetében leírt folyamatot Ladányi János vonatkozó kutatásai is alátámasztják (Ladányi 1992).



Ilona gyermekei azonban iskolázottság és átélhető példák nélkül a társadalmi munkamegosztásból visszafordíthatatlanul kiestek.

A magántulajdon közösségi szerepe

A magántulajdon közösségi szerepe távolról sem jelenti azt, hogy a nagycsaládi struktúrában csak közösségi tulajdon létezne (Szuhay 1999). Bár a társadalmon kívüli élet, a pénztelenség és az előzőekből adódó egymásrautaltság egy rendkívül erős családon belüli hierarchia kialakulásához vezet, a szoros és szabályozott viszony nem azonos a kommunával. A személyes tulajdon közösségi funkcióját jellemzően gazdasági szükségszerűségek és státuszhelyzetek dominálják.

Az Ilona váratlan halálát követő virrasztalón – ha különböző időpontokban is – a nagycsalád valamennyi része képviseltette magát. Annak, hogy melyik családtag jellemzően a lakás melyik helyiségében tartózkodik, ki mellett szókás ülnie, vagy éppen kinek kit illik kiszolgálnia étellel-itallal, pontos szabályai vannak. Ezeket a „szabályokat” pedig a családtagok életkora, anyagi helyzete és családon belüli szerepe határozza meg. Utóbbiak betartása azonban az egyszerű illemszabályoknál közvetlenebb módon határozzák meg a mindennapokat. Ilona édesapja – akinek családfőként mindenki a kegyét keresi – például szinte kizárólag a család egyik legmagasabb státuszú (nyaranta vállalkozásában több családtagot is foglalkoztató) tagjának kislányával foglalkozik személyre szólóan. Többi unokájával általában érzelemmentesebben érintkezik. A nappalinak tekinthető szobában a virrasztaló idején is az idősebb és magasabb státuszú családtagok üldögéltek, egyedül a hozzájuk tartozó gyermekek tölthettek hosszabb időt a felnőttekkel anélkül, hogy kitessékelték volna őket.

A rokonsággal töltött idő alatt világossá vált, hogy a nagycsaládi összejöveteleknek vannak bizonyos kimondatlan, ám mindenki által követett formalitásai. Az alacsonyabb státuszú családtagok magatartását szemlélve pedig arra a következtetésre jutottam, hogy a családon belüli presztízs nemcsak a társas érintkezés szabályait befolyásolja, hanem olykor a személyes tulajdonhoz kapcsolódó jogosítványokat is felülírja. Bár a virrasztaló helyszínéül szolgáló lakás Ilona halála után gyermekeire maradt, ennek ellenére a gyász időszakában unokái mégis kiszorultak az emlékezés központi színteréül szolgáló nagyszobából.

A „sajáthoz” való viszony ideiglenességét, annak átengedését más élethelyzetekben is megfigyeltem: e jelenség a közösségi ingatlanhasználat mellett elsősorban az élelmiszerkészlet szükség és rászorultság szerinti megosztásában érhető tetten. A Diószeghy utcai család hétköznapi gazdálkodása a szegénylét keretei között racionálisnak, sőt takarékosnak tekinthető. A család kiegyensúlyozott gazdálkodását azonban – akárcsak bizonyos élelmiszerkészletek felhalmozását – megnehezíti a „gazdasági menekültek” vissza-visszatérő jelenléte. A nagycsaládi struktúrában



ugyanis az éppen élelem nélkül maradt részcsaládok tagjai gyakran rokonaikhoz fordulnak. Érdemi megtakarítások hiányában a megszorult családtagok megsegítése általában természetben történik. A nagycsaládi létforma tehát egyfelől védelmet biztosít a hosszan tartó éhezésekkel szemben, másfelől azonban ellehetetleníti a részcsaládok tartalékképzését.

A birtokhatárok átjárhatósága

Amikor a családok életét nem fenyegeti magánéleti vagy anyagi krízis, a tulajdonviszonyok látszólag nyugvóponttra kerülnek. Az állandóság azonban ekkor is csupán relatív: a birtokolt tárgyak és javak folyamatos mozgásban vannak, a hagyományos birtokhatárok átjárhatóak. Az intimitás, a középosztály fogalmai szerint értelmezett magánszféra ekkor is hiányzik. A környéken tapasztalható általános szegénység miatt a bérlők ugyanis szomszédaikkal is egyfajta sajátos gazdasági közösségben élnek (Ambrus 2000).

Gyakran előfordult, hogy amikor az esti órákban éppen a konyhában ücsörög-tünk, egy-egy szomszéd cukrot, lisztet vagy egyéb alapanyagot kérve viharzott át a színen. Az is feltűnt, hogy sebtiben előadott kívánságuk felvezetése közben – mielőtt arra engedélyt kaptak volna – kedélyes otthonossággal már az idegen konyhaszékereyben keresgéltek. A váratlanul felbukkanó szomszédok pedig a legszemélyesebb beszélgetéseinkhez is gátlás nélkül, magától értetődő természetességgel hozzászóltak. Amikor pedig pikánsabb magánéleti témákról esett szó, gyakran a háziak invitálása hiányában is, különösebb skrupulus nélkül egyszerűen helyet foglaltak közöttünk. Ugyanezek a lakók pedig, amint akár a függőfolyosón zajló események, akár egyéb, izgalmasabb házbeli történések vonták el a figyelmüket – amilyen elánnal érkeztek, olyan hirtelen fel-pattanva –, búcsúzkodás nélkül eltűntek.

Ez a jellegzetes megosztott figyelem – látszólagos sehova sem figyelés – a gyermekek számára későbbi iskolai, közösségi életükben jelentős nehézséget okoz. A tapasztalatlan pedagógusok a gyermekek átlagosan húsz percig fenntartható koncentrált figyelmét – mint megmagyarázhatatlan jelenséget – többnyire türelmetlen értetlenséggel szemlélik.

A személyes tulajdon időlegessége

A tulajdon átmenetisége, a lakókörnyezet és az őket körülvevő személyek folyamatos – legalábbis ciklusos – változása a gyermekek tárgyi környezetükhöz való viszonyát is alapvetően meghatározza (Kecskés 2005). Bár a személyes használati tárgyakkal és a gyermekek játékainak általában akad jól definiált tulajdonosa, ám ezek a javak, a források szűkössége miatt, gyakran kényszerből is gazdát cserélnek.



Eleinte nem tudtam mire vélni, ahogy a gyermekek egy-egy kívánságukra beszerzett értékesebb játékkal vagy ruhadarabbal bántak. Csak később értettem meg, hogy a kifejezetten nekik vásárolt tárgyakra sem tekintenek úgy, mint sajátjukra. Igaz ugyan, hogy amikor szüleik jelentősebb összeghez jutottak, igyekeztek legalább vágyaik egy részét kielégíteni, ám az ilyenkor kapott drága ajándékok jórésze csupán néhány hét erejéig került a birtokukba. Ahogyan a PlayStation, úgy a laptop is idővel a zaciba vándorolt, vagy éppen a szomszédnál talált új gazdára...

Játékaikra, ruháikra és az óvodai, iskolai eszközökre a fent leírtak miatt a gyermekek általában kevésbé vigyáznak. Utóbbiakkal kapcsolatos magatartásukat a pedagógusok azonban az okok feltárása helyett sokszor igénytelenségként azonosítják. Pedig az óvodai, iskolai és saját tárgyaik jellegzetes, gyakran ijesztően agresszív túlhasználata a tárgyai és érzelmi biztonság hiányára vezethető vissza.

A magántulajdon presztízsszerepe

Az általam vizsgált fővárosi szegénycsaládok munkerő-piaci helyzete és folyamatos pénzzavara miatt a magántulajdon közösségi szerepe felértékelődik. A magántulajdon stabil jelenléte csupán néhány tartós fogyasztási cikk és presztízstárgy birtoklásában érhető tetten. Az anyagi körülményeikhez képest túlzónak látszó „presztízsbetűhözjárások” mögött azonban indokolható életstratégiák húzódnak meg.

A szegény roma emberek aranytárgyakhoz fűződő „vonzalmának” nagyon egyszerű magyarázatát találtam. Amikor a család egy-egy gyöngébb helyzetű tagja büszkén mutatta meg – jellemzően használtan vagy árleszállításon vásárolt – plazma-tévéjét, döbbenetesen kérdeztem, hogy a vágyott termék árát ilyen hirtelen hogyan teremtette elő. Kiderült, hogy a család mélyszegénységben élő tagjai minden néhanapján elnyert nagyobb munkájuk fizetését aranyba forgatták. Pénzügyi ismeretek hiányában ugyanis jelentősebb alkalmi bevételeik kezelésének két módját ismerik: elrejtteni, vagy aranyba fektetni. Az élethelyzetük generálta folyamatos pénzhiány miatt azonban a félretenni szándékozott keresmény ritkán tartott néhány hétnél tovább. Ám az aranyékszerek nehézkesebb beváltása valamelyest gátja volt a megtakarítások azonnali elköltésének. Utóbbiak csupán nagyobb beruházások, más módon kezelhetetlennek bizonyult pénzzavarok alkalmával vándorolnak a zaciba, ahol szinte uzsorakamat mellett jutnak készpénzhez.

A nemesfémek felhalmozásának hagyománya történeti szempontból még a karavánzó oláh cigányok világából fennmaradt tradíció. A lókereskedelemmel foglalkozó közösségek aranyékszerek formájában hordták maguknál az esetlegesen kínálkozó előnyös vétel cserealapjául szolgáló értéket (Krémer 1995).



Az aranytárgyak birtoklásának gazdasági racionalitása mellett manapság a presztízstárgyak beszerzését érzelmi, pszichológiai szempontok is motiválják. Mivel a társadalomból kizárt, mélyszegény élethelyzet nem teszi lehetővé a komolyabb megtakarítások tartós megőrzését, a gyorsan jött jövedelmek az ínséges időkben kielégítetlen szükségletekre fordítódnak (Ladányi – Szelényi 2004). A Diószeghy utcai családtagok rendszeres jövedelem hiányában tisztába vannak vele, hogy képtelenek olyan összeget félretenni, amely életszínvonalukat tartósan javíthatná. Így a Diószeghy utcai rokonsághoz hasonló életformacsoportok tagjai egyszeri, jelentősebb bevételek idején gyakran látványos külsőségekkel igyekeznek demonstrálni, hogy környezetük általános nyomoránál valamivel jobban élnek.

A nyolcadik kerület málló vakolatú bérházai előtt sokszor néhány Audi és Mercedes színesíti az utcaképet. Elfogadható lakóköörülményeket teremteni néhány százezer forintból nem lehet. Ám ezek az urakról levett luxusautó-torzók – amelyek jellemzően tíz-tizenöt éves korukra, bontószőkevényként kerülnek a birtokukba –, a jobb élet számukra is elérhető szimbólumai. Mivel azonban az ilyen példányok fenntartása is rengeteg pénzt felemészthet, gyakran csak addig használják őket, amíg komolyabb ráfordítás nélkül is működnek. Amikor pedig végleg megmakacsolják magukat, a kiszolgált monstrumoktól többnyire ócskavas áron megszabadulnak. Mivel Ilona fia is vágyott egy jobb kocsira, lakásuk előtt az éppen használható állapotú jármű mellett üzleti sikerei mentőjaként gyakran álldogált egy-egy megfáradt középkategóriás darab.

A közösségi lét védelmi dimenziói

A változékony tulajdonviszonyok, a középosztálybeli szemmel élehetetlen lakásállapotok, a magánvilág és a közösségi terek nehezen szétválasztható formái a környéken lakókat a hétköznapiakban is szoros együttműködésre kényszeríti.

Mivel a családdal Ilona halála után is rendszeres kapcsolatot tartottam, a bérház lakóközösségének tagjai mellett a környéken élők is felfigyeltek ottlétemre. Tekintve, hogy a környező utcák lényegében szegregátumszerűen működő kisközösségi világa minden új jövevényt számon tart, jártamban-keltemben egyre többször szólítottak meg. Néhány hét leforgása alatt a Diószeghy utcai bérházban egyfajta magabiztos otthonossággal mozogtam, olykor nem kis meglepetést okozva az ott élőknek.

Ezekben az épületekben – bármilyen közel vannak is a körúthoz – harmadik világbeli körülmények uralkodnak. A környék új építésű társasházainak lakói többnyire az utcafront előtti járdaszakaszt is igyekeznek elkerülni. A körfolyosós bérházak felfokozott, zsbongó világának persze van egyfajta sajátos romantikája, ám az ott tapasztalható extrém szegénység az idegenek számára gyakran az ellenséges arcát



mutatja. A körfolyosós bérház térszerkezete ugyanis védelmet biztosít az ott élők számára (Ambrus 2000). A Diószeghy utcai bérházban annak felépítéséből és túlsúlyosságából adódóan a bérlők egy része a gangon és a ház előtt álldogálva élik mindennapjaikat. Ebből következően a lakók akaratlanul is figyelemmel kísérik a ház előtt, illetve a lépcsőházban zajló eseményeket. A kamaszok igényeit célzottan kiszolgáló infrastruktúra hiányában az ifjúsági „közélet” a környékbeli köztereken működik (Uzzoli 2000).

A személyes terek hiánya a serdülő korosztály, valamint a fiatal felnőttek esetében még szembetűnőbb volt. Amikor az esti órákban Ilona rokonságánál látogatást tettem, az utcába befordulva szinte mindig ugyanaz a látvány fogadott. A romos állapotú bérházak előtt megannyi kamaszokból álló csoport téblábolt. Ha a családhoz tartozó valamelyik fiatallal a késő délutáni, esti órákban kívántam találkozni egy idő után – szűkös lakásaik helyett –, magam is kedvenc parkjaikban, baráti körük jellemző tartózkodási helyén kerestem fel őket.

Az önálló szoba, a „tanulósarok” helyett visszahúzódsra, elmélyült gondolkodásra, intim beszélgetésekre jobbra csupán a szinte minden bérlakásban megtalálható – házilag beépített – galériák és galériarendszerek teremtenek lehetőséget. A szűk alapterület megnövelésére létrehozott galériák e lakástípusok egyetlen, kívülről be nem látható szegletét jelentik. A kerület gyöngye közbiztonsági helyzete ellenére kulcsra zárt ajtókkal a Diószeghy utcai bérházban nemigen találkozni. A külső szemlélő számára folyamatos mozgásban lévő, nyüzsgő kavalkádnak mutakozó közösségi élet, egymás otthonainak átjárhatósága valójában a felelősségmegosztás fontos garanciája. A nyitott lakások, lépcsőházak és belső udvarok világában látszólag felügyelet nélkül kóborló gyermekcsoportok, az egyes családok értékei és használati tárgyai a közösség óvó, védő – olykor elrejtenei kész – oltalma alatt állnak.

A térszerkezet hatása a konfliktusokra

A hagyományos értelemben vett intimszféra, a privát tér hiánya hatással van a környékbeli szegénycsaládok konfliktuskezelésére, érdekellentéteik és nézeteltéréseik eskalálódására. A hangos szóváltások, hirtelen támadt perpatvarok azonban gyakran maguktól elülnek.

A Diószeghy utcai gyermekekkel és felnőttekkel kapcsolatban eleinte nem tudtam mire vélni, hogy amikor éppen nem velem diskuráltak, egymással sokszor szinte ordibálva kommunikáltak. E sajátos emelt hangú eszmecsere akkor is jellemző volt rájuk, amikor éppen érzelmileg közömbösnek látszó szituációkban egyeztettek. A romák heves vérmérsékletéről, temperamentumos jelleméről szóló közmegegyezés egy ideig téves következtetésekre vezetett. Később



azonban rájöttem, hogy az intonációs szokásként rögzült – számomra szokatlan – „ordibálós beszéd” nem a roma néplelek sajátossága, hanem az összezárt élet egyik velejárója.

A bérházban található lakások általános túlzásfoklatsága, a vékony falak, valamint a gangon, az udvarban és a ház előtt zajló, lényegében folyamatos társadalmi élet okozta magas alapzaj arra kényszeríti a lakókat, hogy mondandójuknak egymást túlkiabálva szerezzenek figyelmet (Ambrus 2000, Kecskés 2005).

A konfliktushelyzetek elfajulása sokszor szintén a privát tér hiányára vezethető vissza. A vitás szituációk a lakásviszonyok és a bérház felépítéséből adódóan szinte mindig nagy nyilvánosság előtt folynak (Kecskés 2005). A vesztes helyzetből nehéz méltósággal visszavonulni, a dühöt és sértettséget pedig szinte lehetetlen magányosan megélni.

A Diószeghy utcai bérház lakóközössége mindennapjait tekintve pont úgy működik, mint egy világtól elzárt kistelepeülés. Mivel az ott élők egy részének hétköznapijai eseménytelenül telnek, unalmukban egymás életét is figyelemmel követik. A helyzetükből adódó frusztrációik miatt gyakran jelentéktelennek tűnő ügyek is váratlanul közbotránnyá nőhetnek. A bérlők nagy számából és kényszerű összezártságából fakadóan belső életük legbékésebb pillanataiban is elég egy szikra, hogy lángra lobbantsa kibeszéletlen konfliktusait. Lefojtott érzelmeik felszínre kerüléséhez gyakran nem kellett több, mint egy rosszul időzített megjegyzés, egy félreértett gesztus, máris megindul az ellenségeskedés.

A környéken élő szegényközösségek a tetlegességig fajuló viszályok esetében sem szívesen kérnek külső segítséget, pedig a roma férfiak hirtelennek mondott természetete nem az etnikai származásukból következő viselkedésforma.

Egyik alkalommal éppen az esti órákban kerestem fel Ilona családját, amikor a Diószeghy utcai bérház előtt roma fiatalok egy csoportja álldogált. A kapu előtt várakozó ismeretlen férfiakat illendően köszöntöttem, majd a kissé meglepett tömegem keresztül a lépcsőház irányába siettem. Áttörve az egybegyűlteken azonban észrevettem, hogy a látogatók közül többen kardokat és különféle ütőeszközöket tartanak a kezükben. Az első emeleti lépcsőfordulóban pedig a lakóközösség felfegyverkezett férfi tagjaiba botlottam, akik felhívták rá a figyelmemet, hogy nem a legszerencsésebb időpontban érkeztem. Javaslatukat megfogadva szapora léptekkel Ilonának lakásához igyekeztem. Ilona fia az előzményekkel kapcsolatban elmesélte, hogy a szomszédjukban lakó drogterjesztő rossz minőségű áruja miatt egy tizenöt év körüli vásárlóját életveszélyes állapotban kórházba szállították. Mivel a diler a póruljárt fiatalember családjának „szavatossági igényét” visszautasította, a sérelmet szenvedett fogyasztó rokonsága jogon kívüli eszközökkel kíván elégtételt venni.



Bár a házban élők félelme tapintható volt, a rendőrség értesítése a személyüket fenyegető incidensek esetén is ritka. Tapasztalataik szerint a hasonló történések alkalmával a kiérkező járőrök a házban tartózkodókat válogatás nélkül beviszik, majd a fogdán gyakran a véltlen sértetteket is az elkövetőkhöz hasonló elbánásban részesítik. A bérlők egy részének életvitele miatt pedig az esetleges házkutatások további kellemetlen eljárásokat eredményezhetnek. Ugyan az idézett esetben a felnőtteknek sem esett bántódása, a környékbeli utcák lakói a rendszeresen előforduló önbíráskodás, valamint a rendőrség ellenséges magatartása miatt folyamatos fenyegettségben élnek.

A kapcsolatszerkezet hatása a konfliktusrendezésre

Bár az összeczártság gyakran a konfliktushelyzetek fokozódásához vezet, a nagycsaládi, közösségi együttélés sokszor az indulatok megfékezésében, a vitás felek békítésében is szerepet játszik.

Mivel idővel megszokott vendéggé váltam a Diószeghy utcában, így a család életét érintő ügyekről akaratlanul is tudomást szereztem. A külső világtól való elzártság miatt az információáramlásnak lényegében nincsen korlátja, ottléteim alkalmával tehát a fontos történések híre éppúgy eljutott hozzám, mint a családtagok magánéletét érintő pletykák jó része. Tekintve, hogy kedvelt idegennek számítottam, a vitás kérdések ügyében is egyre gyakrabban kérték ki a véleményem. Annak ellenére, hogy a döntőbíró szerepkörtől igyekeztem távol tartani magam, súlyosabb konfliktusok esetén általában addig noszogattak, amíg állást nem foglaltam.

Mint minden zárt társadalomban, a Diószeghy utcai szegénycsaládok esetében is nagyon fontos a közösség véleménye, az egyes szereplők családon belüli megítélése. Akadnak tekintélyes családtagok, akiknek a véleménye fontosabb döntések esetében megkerülhetetlen. Mivel az egyes családok közötti határvonalak a rokonok folyamatos kapcsolattartása és a jellemzően több generációs együttélés miatt kevésbé nyilvánvaló, a magasabb státuszú családtagok véleménye akár magánéleti kérdésekben is sokat nyom a latban. Sokszor éppen a közösség nyomása miatt a kibontakozóban lévő ellentétek nem válnak nyílt perlekedéssé. A vitás felek inkább más családtagokat igyekeztek maguk mellé állítani. A családi viszályokkal kapcsolatban szinte mindig kötelező állást foglalni, a véleménynyilvánításból lehetetlen kimaradni. A tekintélyes családtagok pedig az álláspontjukat támogatókat és ellenzőket gondosan számon tartják. A fiatalabb rokonok konfliktusai esetén az ellenségeskedés lezárásához az érintett felek megegyezésén kívül a tekintélyes rokonok jóváhagyó egyetértése is szükséges.



Összegzés

A főváros szegregátumszerű kerületeirészeiben, utcacsoportjaiban felnövekvő fiatal felnőtteknek a kilencvenes évek második felétől kezdődően nem csupán a megváltozott munkaerő-piaci környezettel, hanem a társadalmi feszültségeket egyre nyíltabban etnicizáló, a szegénységet stigmatizáló közbeszéddel is szembe kellett nézniük (Bernáth – Messing 2012). A kétezres évektől fokozatosan teret nyertek azok a kezdeményezések, amelyek egy megváltozott szemléletű segélyezési és támogatási szisztéma kiépüléséhez vezettek: a szociálpolitika rendszereiben és intézményeiben megjelentek a rászorulókat megsegítését, megbüntetését célzó törekvések (Zolnay 2012). Az e folyamatokkal szembeni védekezési, elzárkózási stratégiákat a kirekesztettség, az intézményen kívüliség, a szegénykultúra és a roma hagyományok egymásra hatása kölcsönösen befolyásolja.

Irodalom

- Ambrus, P. (2000): *A Dzsumbuj*. Lazy Kiadó, Szeged
- Bernáth, G. – Messing, V. (2012): *Szélre tolvaj*. In: Médiakutató, tavasz. http://www.mediakutato.hu/cikk/2012_01_tavasz/05_roma_mediakep (Utolsó letöltés: 2015.09.17.)
- Fleck, G. – Szuhay, P. (2013): *Kérdések és válaszok a cigányságról*. Napvilág Kiadó, Budapest
- Kecskés, É. (2005): *Dzsumbujisták*. Szociális Szakmai Szövetség. Budapest
- Krémer, B. (1995): *Cigányutak a vállalkozások kalandos világában*. In: *Esély*, 1: 52–53.
- Ladányi, J. (1992): *Gondolatok Középső-Józsefváros rehabilitációjának társadalmi összefüggéseiről*. In: *Tér és Társadalom*, 3–4: 75–88.
- Ladányi, J. (2005): *Rehabilitáció budapesti módra*. In: *Magyar Építőművészet*, 6: 31–33.
- Ladányi, J. – Szelényi, I. (2004): *A kirekesztettség változó formái*. Napvilág Kiadó, Budapest
- Szuhay, P. (1999): *A magyarországi cigányság kultúrája: etnikus kultúra vagy a szegénység kultúrája*. Medicina Kiadó, Budapest
- Uzzoli, A. (2000): A budapesti 14–19 év közötti korosztály életkörülményeinek vizsgálata esettanulmányok alapján. In: *Tér és Társadalom*, 14: 229–237.
- Zolnay, J. (2012): Tartós munkapiaci kirekesztés, szegénység és társadalompolitikai válaszok. Pro Cserehát Egyesület. http://www.pillangokutatas.bffd.hu/kutatas_pdf/a-kutatas-kontextusa.pdf (Utolsó letöltés: 2015.09.17.)